

УДК 37.017:331

УМОВИ УСПІШНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ДО ВИБОРУ СФЕРИ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Браславська Оксана, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-0852-686X

E-mail: oksana.braslavaska@udpu.edu.ua

Герасименко Оксана, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри географії та методики її навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-0127-0953

E-mail: oksana_gerasimenko@ukr.net

У статті розкрито сучасні бачення ролі успішної підготовки учнів до вибору сфери майбутньої професійної діяльності. Метою роботи стало визначення умов такої підготовки для забезпечення наукового підходу до її організації, професійного розвитку, саморозвитку, для визначення зразків діяльності до яких можна прагнути, для зовнішньої оцінки і самооцінки. Результатами роботи є визначення можливих шляхів актуалізації мотивів професійного самовизначення учнів засобами формування їх загальної культури, потреби у власному виборі професії, здібностей, світогляду, мотивації, формування в них почуття обов'язку за правильний вибір професії.

Ключові слова: підготовка учнів, сфера майбутньої професійної діяльності, вибір професії, потреби людини, загальна культура, мотивація вибору, саморозвиток, професійне самовизначення.

CONDITIONS FOR SUCCESSFUL TRAINING OF STUDENTS IN CHOOSING THE SPHERE OF FUTURE PROFESSIONAL ACTIVITY

Braslavaska Oksana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Geography and its Teaching Methods, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-0852-686X

E-mail: oksana.braslavaska@udpu.edu.ua

Herasymenko Oksana, PhD in Pedagogical Sciences, Lecturer at the Department of Geography and its Teaching Methods, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-0127-0953

E-mail: oksana_gerasimenko@ukr.net

The article reveals modern visions on the role of the successful preparation of students for choosing the sphere of future professional activity. The purpose of the work was to determine the conditions for such training to ensure a scientific approach to its organization, professional development, self-development, to determine the patterns of activities to aspire to, and for external evaluation and self-assessment.

It is proved that an important condition for successful professional self-determination of students is formed in the process of education and upbringing of the general culture of personality (mental, moral,

labor, physical, aesthetic, ecological). Given the fact that the range of interests provides the level of spiritual needs, and the outlook determines the social orientation of the student's personal culture, the prerequisite for choosing a profession for him is the provision of abilities that determine the breadth of subject-practical and theoretical experience while studying at school.

It is established that for a conscious and reasonable choice of profession, relevant institution of higher education, another condition is required – that is positive motivation. Specific living conditions are an active part of a system of motives, that is, an incentive for activities related to meeting the needs. In other words, the motives are a concrete manifestation, a push for students to choose a future profession, determining its personal meaning.

The results of the work are the identification of possible ways to actualize the motives of professional self-determination of students through forming their general culture, the need for their own choice of profession, abilities, outlook, motivation, forming in them a sense of obligation for the right choice of profession.

Keywords: *student preparation, sphere of future professional activity, choice of profession, human needs, general culture, motivation for choice, self-development, professional self-determination.*

Підготовка учнівської молоді до вибору сфери професійної діяльності – закономірний процес розвитку і формування особистості, її професійного самовизначення, що вимагає виконання ряду відповідних умов. Перш за все, має відбутися самопізнання та об'єктивне оцінювання учнем індивідуальних особливостей, зіставлення своїх якостей і можливостей з вимогами, які необхідні для оволодіння обраною професією. І що найголовніше – прийняття рішення щодо вибору навчального закладу та перспективного місця працевлаштування.

Дослідження визначених умов передбачає такий комплексно виважений підхід, що охоплює не тільки взаємопроникнення підходів і методів, а й пошук єдності теоретичних підвалин психолого-педагогічної науки, що має ґрунтуватися на державних документах й наукових доробках.

Серед основних завдань Національної стратегії розвитку освіти цілепокладальною звучить «побудова ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного розвитку дитини, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу, підготовка молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності» [5].

Питання визначення оптимальних умов підготовки учнів до вибору професії та управління професійним самовизначенням школярів досліджували в своїх роботах зарубіжні й вітчизняні дослідники (Є. Клімов [3], В. Семиченко [10], С. Рубинштейн [9], А. Реан [8], Е. Зеер, А. Павлова, Н. Садовникова [1], Л. Йовайша [2], В. Моляко [4], Н. Побірченко [6], М. Пряжников [7] та інші). На думку американського дослідника професійного самовизначення особистості Дж. Голланда успіх у професійній діяльності залежить від відповідності типу особистості характеру професійного середовища. Поведінка людини, на його думку, визначається не тільки її особистісними особливостями, а й оточенням, в якому проявляється її активність. Люди прагнуть знайти професійне середовище, яке дозволило б їм повніше розкрити свій творчий хист, висловити ціннісні орієнтації. Таких типів, згідно Дж. Голланду, шість: реалістичний чи практичний; інтелектуальний; соціальний; конвенціональний або стандартний; підприємливий; артистичний.

Здійснити пошук найбільш значущих умов, забезпечення яких сприятиме успішній підготовці учнів до вибору сфери майбутньої професійної діяльності,

окреслити орієнтації на певну систему критеріїв, які регулюють їх якість. Розглянути можливі шляхи актуалізації мотивів професійного самовизначення учнів засобами формування їх загальної культури, потреби у власному виборі професії, здібностей, світогляду, мотивації, формування в них почуття обов'язку за правильний вибір професії.

Основною умовою успішної підготовки учнів до вибору професії, до продовження освіти є формування потреби в знаходженні відповідної сфери трудової діяльності. Потреба, з психологічної точки зору, визначається як стан особистості, що виражає її залежність від конкретних умов існування. В. Семиченко визначила найважливіші сторони потреб особистості, їх пасивно-активний характер і різну значимість, а також закономірності виникнення нових, більш високих за рівнем потреб, особливо у виборі професії [10].

Науковці розглядають потреби як фундаментальні властивості особистості, що формують її спрямованість, ставлення до дійсності й власних обов'язків, що в результаті визначає спосіб її життя і діяльності. Потреби людини досить яскраво охарактеризовані С. Рубінштейном: «Потреби виражають практичний зв'язок її зі світом і залежність від нього, разом з тим потреби людини є необхідним спонуканням до діяльності, завдяки їм вона виступає як активна, дієва істота. У потребах, таким чином, як би окреслюється сама людина як особистість, що відчуває потребу завдяки якій є дієвою, яка може страждати і радіти, і разом з тим є активною цілісною особистістю» [9].

Потреба у виявленні власного напрямку професійної діяльності особистості в старшому шкільному віці формується у зв'язку з її прагненням знайти нові шляхи до самопізнання, самовираження, самоствердження в конкретній галузі трудової діяльності. Саме задоволення визначеної потреби проявляється у свідомому виборі школярем майбутньої професії, яка стає близькою перспективою самостійного життя.

Необхідною умовою успішності підготовки до вибору сфери майбутньої діяльності є формування в учнів пізнавальної потреби (набуття знань самоосвіта). Підтримуємо ідею про різноманіття пізнавальних потреб і, зокрема, про потребу школярів у поглибленому вивченні профілюючих предметів, знання з яких, за їх розумінням, стануть основоположними в життєвих задумах і перспективах. Саме таку пізнавальну потребу визнаватимемо захопленням. Для його підтримки інформація з профілюючого предмету має охоплювати загальне орієнтування в навколишніх явищах і подіях та відповідну галузь людської діяльності теоретичного, прикладного, дослідно-експериментального характеру. Але варто звертати увагу на те, щоб вивчення предмету корелювалося з життєвими планами на майбутнє і перспективами, адже межі його засвоєння обмежуються реальними можливостями школярів (стан здоров'я, рівень уже набутих знань, час, доступ до інформації, її розуміння тощо). Вищим рівнем здобуття знань є розвинена в учнів потреба в самоосвіті, що виражається в прагненні до постійного їх вдосконалення, розвитку здібностей і прийомів розумової діяльності через активні самостійні дії (самостійна робота і самоосвіта). Самостійна робота учнів, як правило, виконується за завданням вчителя, а самоосвіта характеризується їх прагненням до вдосконалення знань і умінь за власною ініціативою, на основі вольових зусиль.

Важливою умовою успішного професійного самовизначення школярів є сформована в процесі навчання і виховання загальна культура особистості (розумова,

моральна, трудова, фізична, естетична, екологічна). Культура, як показник розвитку людини, характеризує не лише об'єм засвоєних нею цінностей суспільної життєдіяльності людства упродовж всієї історії, а й вказує на інтелектуальний багаж особистості з допомогою якого долучається до цих цінностей.

Культуру школяра, який готується до вибору професії, характеризують крім того й особистісними якостями, сформованими навичками індивідуальної діяльності як підсумок якісного розвитку знань, інтересів, переконань і норм поведінки. Сформовані якості сприяють розширенню кругозору особистості та інтелектуального потенціалу.

Зважаючи на те, що діапазон інтересів забезпечує рівень духовних потреб, а світогляд обумовлює соціальну спрямованість особистісної культури школяра, умовою до цілеспрямованого вибору ним професії є надання здібностей, які задають широту предметно-практичного і теоретичного досвіду ще під час навчання в школі. Тобто учень, прийнявши суспільні норми і освоївши методи діяльності, вчиться регулювати власні вчинки і дії, задумується над метою життя, причому майбутня перспектива виникає на фоні певних загальнолюдських інтересів, які в цей час набувають інтенсивності свого розвитку.

У формуванні загальної культури особистості важливе значення відводиться сфері науки, культури, мистецтва. Сьогоднішні старшокласники, які прагнуть розширити свій кругозір, паралельно з користуванням сучасними девайсами і гаджетами, багато читають повістей, поетичних творів, пригодницької літератури, фантастики, містичних детективів, гумористичних творів (хоча й за допомогою електронної читалки чи планшета). У дослідженні, проведеному державним інформаційно-виробничим підприємством «Педагогічна преса» було визначено твори, які «допоможуть підлітку віднайти себе і розвинути свої таланти: Дж. Кехо «Підсвідомість може все» про дивовижні можливості людського розуму і внутрішнього світу; Роберт Ентоні «Головні секрети абсолютної впевненості в собі» про підвищення рівня заниженої самооцінки і невпевненості в собі; Ліс Хьюїтт, Ендрю Хьюїтт, Люк д'Абаді «Цілісне життя для студентів» твір, що найбільше підійде старшокласникам, які вже замислюються про своє майбутнє; Дейл Карнегі «Як здобувати друзів і впливати на людей»; Бодо Шефер «Пес на ім'я Мані» захоплива історія, яка допоможе засвоїти основи фінансової грамотності; Ендрю Мейтюз «Прорвемося!», «Щастя у тяжкі часи», «Живи легко», «Зупини їх!»; Володимир Леві «Мистецтво бути собою», «Мистецтво бути іншим» [11].

Поряд з художньою літературою учнівську молодь захоплює науково-популярна та технічна література про відкриття в науці, явища, що відбуваються в природі і людській психіці й особливо спеціальна література, присвячена питанням професійного самовизначення і вибору життєвого шляху.

Питання професійного самовизначення властиве юнацькому періоду в розвитку особистості паралельно з проявом вікових та індивідуальних особливостей, інтересів, нахилів, здібностей і пошуком життєвого покликання. Саме старша школа озброює учнів розумінням законів розвитку навколишнього світу за умови отримання ними інформації на основі принципів науковості, міжпредметності й зв'язку навчання з життям, що сприяє формуванню їх світогляду. В свою чергу, з формуванням світогляду пов'язане вдосконалення моральної самосвідомості старшокласників, яка виражається в розумінні обов'язку перед суспільством, прагненні будувати своє життя на основі

принципів загальнолюдської моралі, осмислити складні життєві питання, визначити своє місце в житті. Від ступеня усвідомлення цих питань залежить і вибір подальшого життєвого шляху.

Для свідомого і обґрунтованого вибору професії, відповідного закладу вищої освіти необхідне виконання ще однієї умови – позитивна мотивація. Конкретні умови життєдіяльності виступають своєю активною стороною як система мотивів, тобто спонукань до діяльності, пов'язаних із задоволенням відповідних потреб. Іншими словами, мотиви виступають конкретним проявом, спонуканням до вибору учнями майбутньої професії, визначаючи її особистісний сенс. Стосовно нашого питання, то А. Реан мотивом визначає внутрішнє спонукання особистості до відповідного виду активності (діяльність, спілкування, поведіння тощо), пов'язане із задоволенням певної потреби. А об'єднання стійких мотивів, складених в певній ієрархії з вираженням спрямованості особистості ним розглядається як мотивація. Якісні характеристики мотивів поділяються на внутрішні (особистості цікава діяльність сама по собі) та зовнішні, що включають соціальні та економічні потреби людини (позитивні – повага, кар'єра, оплата праці, негативні – осуд, покарання тощо) [8, с. 86–87].

Іншою важливою характеристикою особистості старшого школяра є потреба в спілкуванні як обміні інформацією, знаннями, досвідом, почуттями, відносинами, які сприймаються як важливі, значимі, цінні (обмін духовними і емоційними цінностями). Саме міжособистісне (пряме чи непряме) спілкування, емоційні і інтелектуальні впливи інших сприяють прискоренню процесу формування особистості. Тобто, успіх у формуванні поглядів школярів на напрям подальшої професійної діяльності залежить від вмільої організації вчителем спілкування в колективі, де вони, безпосередньо впливаючи один на одного, набувають знань, власного досвіду, способів створення матеріальних і духовних цінностей та оволодіння нормами суспільної поведінки. Через спілкування відбувається вироблення правильної мотивації вибору професії, затверджуються суспільно цінні погляди і переконання, зміцнюються форми поведінки, інтереси, нахили та здібності, що призводить до формування професійного покликання.

Саме у спілкуванні з іншими учень черпає зразки для своєї діяльності, виникають різноманітні взаємовідносини (дружні, ділові, моральні), відбувається обмін цінною інформацією, засвоюються елементи певних професій, набувається загальна культура.

Важливою умовою професійного самовизначення учнів є формування в них почуття обов'язку за правильний вибір професії відповідно до власних нахилів, уподобань, можливостей, рівня знань, що характеризується розумінням високої суспільної значимості праці, позитивним відношенням до майбутньої професії, високих, моральних цінностей, які виражаються в прагненні виконувати суспільні ролі, самостійно приймати рішення. Наявне почуття обов'язку полягає у відносно сформованих поглядах, оцінках, орієнтаціях, нормах поведінки, культури міжособистісних взаємин з іншими, знаннях моральних принципів, норм і правил, свідомості й рішучості втілити свої переконання в життя. Це можливо за умови свідомого, зацікавленого ставлення учня до своїх обов'язків, які відповідають його дійсним потребам, поглядам на майбутню професію, які стали переконанням, способом життя, перетворилися в його особисте, моральне почуття і реалізуються в щоденній поведінці.

Отже, задоволення потреби самореалізації в професії передбачає розуміння

старшокласниками потреб суспільства, усвідомлення їх як своїх особистих інтересів та полягає в необхідності впливати на суспільне життя, усвідомлювати свою приналежність до певної суспільної групи, виконувати певні професійні обов'язки та отримувати почуття задоволеності від успішного їх виконання.

Таким чином, зважаючи на те, що профорієнтація – це система заходів, метою яких є допомога учневі у виборі майбутньої професії з урахуванням його можливостей і здібностей та потреб сучасного суспільства, необхідним є виконання умов успішної підготовки учнів до вибору сфери професійної діяльності й продовження освіти, забезпечення успішного вступу до навчальних закладів відповідно до своїх психологічних якостей і професійних намірів.

Варто наголосити, що визначені умови успішної підготовки учнів до вибору сфери майбутньої професійної діяльності вказують на потребі узагальнення інформації щодо методичних основ їх забезпечення у закладах загальної середньої освіти, які виступають синтезом результатів досліджень всіх дотичних до освіти наук й висвітлюють зв'язки між особистістю та її майбутньою професійною діяльністю. До таких, що потребують розв'язання належать питання подолання особистісних конфліктів професійного самовизначення учнів шляхом окреслення сфери майбутньої професійної діяльності в рамках оптимістичної професійної перспективи, що розкриває її зміст, передбачення можливих ускладнень та криз тощо. Разом з тим, перспективою подальших розвідок є вивчення можливостей взаємодії загальноосвітніх шкіл та закладів вищої освіти, що забезпечуватиме високу ефективність у вдосконаленні змісту, форм і методів роботи, освітнього процесу в цілому і професійної орієнтації зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Садовникова Н. О. Профориентология: теория и практика: учеб. пособ. для высшей школы. Москва: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. 192 с.
2. Йовайша Л. А. Проблемы профессиональной ориентации школьников. Москва: Педагогика, 1983. 128 с.
3. Климов Е. А. Как выбирать профессию: книга для учащихся старших классов средней школы. 2-е изд., дополн. и дораб. Москва: Просвещение, 1990. 159 с.
4. Моляко В. А. Психологічна готовність до творчої праці. Київ: Знання УРСР, 1989. Сер. 7: Педагогічна. № 9. 48 с.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf (дата звернення: 10.10.2019).
6. Побірченко Н. А. Формування особистісної готовності учнів загальноосвітньої школи до підприємницької діяльності: дис. д-ра психол. наук: 19.00.01. Київ, 2000. 456 с.
7. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение: пособие. Москва: Институт практической психологии; Воронеж: МОДЭК, 1996. 256 с.
8. Реан А. А., Кудашев А. Р., Баранов А. А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. 479 с.
9. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. Москва: Педагогика, 1976. 416 с.
10. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека: модульный курс психологии. Модуль «Направленность» (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы). Киев: Миллениум, 2004. 521 с.
11. Що цікавенького почитати влітку? Освітній портал «Педагогічна преса». URL: <https://pedpresa.ua/130149-shho-poradyty-pochytaty-pidlitku-yak-zatsikavyty-knyzhkoju.html> (дата звернення: 18.12.2019).

REFERENCES

1. Zeer, E. F., Pavlova, A. M., Sadovnikova, N. O. (2004). Proforientologiya: teoriya i praktika. Moskva: Akademicheskii Proekt; Ekaterinburg: Delovaya kniga, 192 [in Russian].
2. Yovaysha, L. A. (1983). Problemyi professionalnoy orientatsii shkolnikov. Moskva: Pedagogika, 128 [in Russian].
3. Klimov, E. A. (1990). Kak vyibirat professiyu: kniga dlya uchaschihsya starshih klassov sredney shkolyi. Moskva: Prosveschenie, 159 [in Russian].
4. Moliako, V. A. (1989). Psykholohichna hotovnist do tvorchoi pratsi. Kyiv: Znannia URSSR, Ser. 7: Pedahohichna, 9, 48 [in Ukrainian].
5. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na 2012–2021 roky. URL: http://oneu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/nsro_1221.pdf [in Ukrainian].
6. Pobirchenko, N. A. (2000). Formuvannia osobystisnoi hotovnosti uchniv zahalnoosvitnoi shkoly do pidpriemnytskoi diialnosti. *Doctor's thesis*. Kyiv, 456 [in Ukrainian].
7. Pryazhnikov, N. S. (1996). Professionalnoe i lichnostnoe samoopredelenie. Moskva: Institut prakticheskoy psihologii; Voronezh: MODEK, 256 [in Russian].
8. Rean, A. A., Kudashev, A. R., Baranov, A. A. (2006). Psihologiya adaptatsii lichnosti. Analiz. Teoriya. Praktika. SPb.: Praym-EVROZNAK, 479 [in Russian].
9. Rubinshteyn, S. L. (1976). Problemyi obschey psihologii. Moskva: Pedagogika, 416 [in Russian].
10. Semichenko, V. A. (2004). Problemyi motivatsii povedeniya i deyatelnosti cheloveka: modulnyiy kurs psihologii. Modul «Napravlennost» (Lektsii, prakticheskie zanyatiya, zadaniya dlya samostoyatelnoy raboty). Kiev: Millenium, 521 [in Russian].
11. Shcho tsikavenkoho pochytyati vlitku? Osvitnii portal «Pedahohichna presa». URL: <https://pedpresa.ua/130149-shho-poradyty-pochyaty-pidlitku-yak-zatsikavyty-knyzhkoyu.html> [in Ukrainian].